

o ekološkim i prostornim problemima"). Također su promotreni i problemi starih urbanih jezgri (I. Rogić: "Stare urbane jezgre: povijesno središte – investicijska periferija"), aktualna pitanja odgoja s obzirom na zaštitu i unapređivanje životne okoline (V. Uzelac: "Odgoj i zaštita životne okoline"), a prezentirani su i neki od ekoloških problema Zagreba, kao što su zagađenost zraka, problem vodoopskrbe i dr. (V. Turković: "Ekološki problemi na području grada Zagreba").

"Prilog bibliografiji iz socijalne ekologije" (priređio T. Murati), koji osim građe sakupljene iz tridesetak časopisa sadrži i popis neperiodičnih publikacija (knjiga i sl.) tiskanih u nas proteklih dvadeset godina i nastavak je one objavljene u **Ekološkim dilemama** (1988), zaključuje zbornik.

Na kraju istaknimo da se u priložima koji čine taj zbornik, riječima priređivača, "ne analizira niti "tehnologija" prijelaza u ekološko društvo niti se operacionalizira to društvo". Ali se, na osnovi zajedničke kritičke pozicije suradnika na projektu, "govori o sadašnjosti i potrebi njezine promjene u smjeru ekološkog društva".

Tomislav Smerić

Felix Guattari

LES TROIS ÉCOLOGIES

Editions Galilée, Pariz, 1989, 73 str.

Felix Guattari, jedan od najmarkantnijih predstavnika francuskog "poststrukturalističkog kruga" i, zajedno s Gillesom Deleuseom, autor poznate knjige **Anti – Edip**, piše tu inspirativnu knjižicu jer se osjeća intelektualno i moralno pozvanim da ukaže na moguće putove prevladavanja "prijetećih ekoloških neravnoteža". Njegova se refleksija stoga kreće na dva paralelna plana. Na jednom se sabiru empirijski uvidi u ekološku zbi-

lju, a na drugom se pak ocrtavaju projekтивne ideje za jedno novo "ekološko iskustvo":

Slika suvremene ekološke zbilje krajnje je zabrinjavajuća. Planeta Zemlja prolazi kroz razdoblje intenzivnih znanstveno-tehničkih preobrazbi koje, prema mnogim svojim rezultatima, dovode u opasnost opstanak samog života na zemaljskoj površini. Paralelno s tim, individualni i kolektivni oblici ljudskog života kreću se u smjeru sve veće izopačenosti. Odnos subjektivnosti prema izvanjskom (socijalnom, životinjskom, biljnom, kozmičkom) svijetu zapao je u svojevrsnu "imploziju i regresivnu infantilizaciju". Političke i izvršne instance suvremenih društava pokazuju se posve nesposobnim da tu problematiku obuhvate u cjelini njezinih implikacija. One su, doduše, odnedavno djelomice shvatile najvidljivije opasnosti za prirodnu okolinu naših društava, ali njihovo se bavljenje tim opasnostima, općenito uzevši, svodi na područje "industrijskih šteta". Njihovo mišljenje, dakle, kreće se isključivo u tehnokratskoj perspektivi. Kamo se god okrenemo nailazimo na drastičan paradoks: s jedne strane kontinuiran razvitak znanstveno – tehničkih sredstava koja potencijalno mogu razriješiti ekološku problematiku i uravnotežiti "društveno korisne aktivnosti "na površini planete", a na drugoj strani nesposobnost "organiziranih društvenih snaga i postojećih subjektivnih formacija" da ta sredstva upotrijebe i učine ih djelatnim. Takozvani postindustrijski kapitalizam prerastao je zapravo u *integrirani sujet-ski kapitalizam* koji mijenja svoja poprišta moći. Iz područja proizvodnje dobara i usluga ta se moć sve više pomiče prema "strukturama koje proizvode znakove, sintaksu i subjektivnost i koje na taj način kontroliraju medije, javnost, sondaže, svakodnevnne životne obrasce itd." Ta kontrola semiotičko-medijske sfere očituje se na svim razinama suvremenosti:

na razini *ekonomije* kao propagiranje monetarnih, računovodstvenih, financijskih i drugih instrumenata, na *pravnoj* razini kao zagovaranje vlasničkih, zakonodavnih i upravnih kodova, na *znanstveno-tehničkoj* razini kao "kompetentno manipuliranje" planovima, dijagramima, studijama i istraživanjima i na *subjektivno-životnoj* razini kao etabliranje određenih vrijednosnih normi života u zajednici, gradu, skupini, pluralnoj svagdašnjici itd. Taj pomak od zbiljskog iskustva prema kontroliranoj sferi "medijske semiotike" razbija čovjekov bitan odnos prema *sociusu*, prema *vlastitoj subjektivnosti* (duhovnosti) i prema *okolini prirodnog življenja*. Čovjekov je život, dakle, zagađen u *socijalnom, prirodno-okolišnom* i *duhovno-subjektivnom* smislu. Stoga valja govoriti o tri ekologije: *socijalnoj ekologiji, ekologiji okoliša i mentalnoj (duhovnoj) ekologiji*. To su ujedno tri osnovna smjera svakog suvremenog mišljenja koje teži novoj ravnoteži socijalnih, prirodnih i duhovnih potencija ljudskog stvaranja i života na Zemlji.

Međutim, da bi te tri ekologije bile doista smislene kao projekt "novog ekološkog iskustva" one moraju biti uključene u jednu novu *filozofsku* perspektivu koja nije ni *filozofija prirode*, ni *socijalna filozofija* niti *filozofija duha*, nego sve odjednom. To mora biti *globalna filozofija* u čijem će se znaku događati bitna stremljenja postmodernog razdoblja, s ekološkim momentom kao središnjom točkom mišljenja i djelovanja. Tu filozofsku perspektivu Guattari naziva *ekozofijom*. U njezinom krilu socijalna ekologija ima zadaću da radi na obnovi "humanih odnosa na svim razinama sociusa". Ona uvijek mora imati na umu da je vlast u visokorazvijenim društvima delokalizirana i deteritorijalizirana kako po širini tako i po dubini, da se naime, raskrasprostore po cijelom području ekonomije,

kulture i društvenog života, ali i u području ljudske subjektivnosti, sve do njezine podsvjesno-nagonske sfere. Unatoč svim, danas vrlo istaknutim proklamacijama da je ta vlast racionalna i zavređuje konsenzus, Guattari smatra da se prema njoj treba odnositi na način *disenzusa*, a to znači da od nje uvijek treba "otimati" individualnost, singularnost, vlastitu egzistencijalnu logiku i vlastito stajalište spram sociusa. Socijalna ekologija nije skup konvencija i konsenzusom etabliranih istina nego stalno iskušavanje ljudskog u prostoru socijalnog, iskušavanje vlastitosti u sklopu "društveno kontroliranih svrha". Sadržaj socijalne ekologije jest zapravo *novi humanizam*, onaj koji je moguć nakon istodobno prebogatog i instrumentalno iskvarenog iskustva prosvjetiteljstva. To nije humanizam pobune nego humanizam singularne participacije u univerzalnom i planetarnom kako se ono ne bi otuđilo i prešlo u simboličku sferu medijske moći koja zakriva stvarnu moć. Nov ekološki humanizam ne smjera nekoj novoj moći "iznad naših glava" nego moći čovjeka da oblikuje svoj socius kao "prirodnu potrebu".

Ekologija duha (mentalna ekologija) ima za cilj obnovu ljudske subjektivnosti. Razumije se, subjektivnost čovjeka nije "katastrofistički ugrožena" jer ona djeluje prema zakonima kartezijanskog racionaliteta u svakoj novoj prigodi. Ona se prilagođava i oblikuje uvijek nove spekulativne, etičko-političke i estetičke forme. Mogućnosti prilagodbe racionalnosti su gotovo bezgranične. No, upravo u toj beskonačnoj mogućnosti prilagođavanja jest jedna od najvećih opasnosti po mentalnu strukturu čovjeka kao aktera invencije i kreacije. Duh radi, ali valja znati da on radi u duhovno *jednodimenzionalnom svijetu*, u svijetu tako pragmatiziranih i kratkotrajnih svrha da je isplativost njegova djelovanja priznata

samo onda kada se orijentira prema profitabilnosti trenutka ili "opojnog pomaka na crti privatnosti". Subjektivnost je na taj način reducirana, okrenuta prema samo jednom tipu budućnosti, a to je budućnost "šizofrene izvanjštenosti".

Sve se mjeri i događa prema normama tehničkog i formalnog savršenstva koje je zadano u aparatima produkcije, potrošnje "medijske igre simboličkom srećom". Ekologija duha mora poraditi na razotkriću "životne legitimnosti" svih sfera subjektiviteta, kako onih svjesnih i eksplicitno racionalnih tako i onih podsvjesno-nagonskih, "mitskih i magijskih", intuitivnih i "odstupajućih", kulturno marginalnih i "racionalistički" zapostavljenih. Kultura u ključu nove ekozofije mora biti kultura kreacije po dubini i po širini, jer samo tako može parirati načinu rasprostiranja modernih oblika moći.

Ekologija okoliša (environmentalna ekologija), u odnosu na dosadašnje svoje oblike, mora "radikalno izmijeniti uporišta svoje borbe i načine svoga samoosvješćivanja". Dosadašnja je ekologija samo "načela" probleme kojima bi se trebala baviti u budućnosti, naime u perspektivi nove ekozofije. Iako ekološkim pokretima ne treba odricati značajne zasluge, ipak valja primijetiti da su oni "opterećeni arhaizirajućim i folklorizirajućim strujama" te da ponekad odbacuju bilo kakav politički angažman domaćaja. Ekološko se djelovanje mora osloboditi vezanosti za "sliku neznatnih manjina koje su zaljubljene u prirodu". Za uspjeh tog djelovanja nisu dostatni ni stručnjaci koji su od slučaja do slučaja privučeni ekološkom tematikom pa zbog svoje nepobitne kompetentnosti nameću određene verzije poimanja i "čuvanja" okoliša. Ekološko djelovanje, u skladu s novom ekozofijom, nema za cilj izolirane, "dramatične" situacije suvremenog degradiranja prirodne okoline. Ono "brani" prirodu, ali napada "cjelinu moći kapitala" jer upravo ta moć regulira "društveno stanje prirode" koja

nas okružuje. Borba za zaštitu okoline jest ustvari globalna borba protiv birokratsko državnih aparata koji prirodu uzimaju kao predmet svojeg "djelovanja za opće dobro". Došlo je vrijeme da se prevlada podvojenost između kulture i prirode te da se prirodi pristupi kao najvažnijem području kulturne rekonstrukcije svijeta.

Na kraju svojih obrazlaganja triju ekologija Guattari zaključuje da "one proizlaze iz zajedničke etičko – estetičke discipline i da su međusobno različite sa stajališta prakse koja ih karakterizira. Njihovi registri proizlaze iz onoga što bismo mogli nazvati *heterogenezom*, to jest kontinuiranim procesom *resingularizacije*. Pojedinci moraju postati istodobno *solidarni* i što *različitiji*." Prema svemu sudeći, Guattarijevo stajalište unutar ekologije jest stajalište suvremenog individualizma.

Rade Kalanj

Ekhart Hahn (Hrsg.)

SIEDLUNGSÖKOLOGIE
Ökologische Aspekte einer
neuen stadt- und
siedlungspolitik

C. F. Müller, Karlsruhe, 1988 (2. Aufl.),
247 str.

Sedamdesetih godina pojam ekologije naselja bio je još sasvim nov. Prvo izdanje te knjige bio je ujedno i jedan od prvih pokušaja da se zajedničko djelovanje strukture naselja, zagađenja okoline i razvitka društva svedu pod jednu temu. No, "iako je pojam nov, tema je stara" piše u predgovoru drugom izdanju Ekhart Hahn, priređivač tog zbornika. "Uvijek kada čovjek ili društvo u euforiji stvaranja negdje zagubi svoj senzibilitet za suodnošenje prirode i života, budućnost se stavlja na kocku. U takvim situacijama